

Ruud Kraaijeveld: Net echt en toch verzonnen; *Fictieonderwijs in de basisvorming*

*Door de invoering van de basisvorming is er in de lessen Nederlands het nodige aan het veranderen. Een van die veranderingen is dat er fictieonderwijs gegeven dient te worden aan alle leerlingen, van VBO tot VWO. Voor dit fictieonderwijs heeft Ruud Kraaijeveld een leergang geschreven die binnenkort onder de titel **Net echt en toch verzonnen** bij uitgeverij Thieme zal verschijnen. Bij het samenstellen van de leergang heeft Kraaijeveld zich gebaseerd op de kerndoelen van de basisvorming, op voorstellen die door didactici als Hawinkels, De Moor, Vos, Geljon, Bonset en De Boer zijn gedaan, en op zijn eigen praktijkervaring in diverse schooltypen.*

De leergang – een docentenboek en een leerlingenboek – zal bestaan uit achttien lessenreeksen, waarvan er één hier wordt gepresenteerd. Volgens de auteur is deze reeks een voorbeeld van hoe je de theoretische uitgangspunten van fictieonderwijs in de basisvorming praktisch handen en voeten kunt geven. MOER is erg benieuwd naar de mening van de lezers over deze aanpak; reacties zijn welkom.

De uitgangspunten

Net echt en toch verzonnen wil de leerlingen laten kennismaken met wat er allemaal op fictiegebied bestaat, niet alleen aan proza, maar ook aan poëzie, strips, toneel, films, cabaret en televisieprogramma's. Daarnaast besteedt het boek aandacht aan welke problemen je bij het kennismaken van fictie kunt tegenkomen en hoe je die moeilijkheden oplost. Het is dan ook een combinatie van leer- en leesboek.

programma's richten zich op het trainen van woordenschat en grammatica. Dit zijn onderwerpen die het verst van interactiviteit aflijken te staan, zeker als we bedenken dat binnen deze vaardigheden geoefend wordt met gesloten, weinig functionele oefeningen (zoals we bij de indeling naar functie beschreven hebben). Schrijfvaardigheid, lees- en luisterstrategieën en spreekvaardigheid bijvoorbeeld waren nog in geen velden of wegen te bekennen. In de didactiek NT2 wordt tegenwoordig vrij veel aandacht besteed aan de integratie van vaardigheden. In de computerprogramma's is daarvan vrijwel niets terug te vinden. Wel bieden sommige programma's de mogelijkheid om verschillende media te integreren: sommige zinnen konden zowel visueel als auditief gepresenteerd worden.

Opvallend is dat er voor NT2 nog geen software overzicht bestaat zoals dat het geval is voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. Ook in het overzicht van NICL (Nationaal Informatiecentrum Leermiddelen) moet voor NT2-computerprogramma's tussen de programma's voor basisonderwijs en voortgezet onderwijs gezocht worden.

Concluderend kunnen we stellen dat de computerprogramma's het stadium van eenrichtingsverkeer nog lang niet te boven zijn. Soms is er een poging tot tegemoetkomend verkeer te bespeuren, maar dit is eerder uitzondering dan regel. Interactiviteit blijft voorlopig beperkt tot in de klas.

Literatuur

Elkerbout, M. & Keiren, M. *Nederlands in de Basisvorming – de Praktijk*. Computergebruik. Utrecht, APS, 1994.

De fragmenten zijn zo gekozen dat alle belangrijke jeugdboekenschrijvers aan bod komen. Zo zijn er fragmenten opgenomen uit het werk van Lydia Rood, Jan Terlouw, Evert Hartman, Henk van Kerkwijk, Anke de Vries, Jan de Zanger, Veronica Hazelhoff, Thea Beckman, Ellen Tijsinger e.a. De leesstof sluit zo veel mogelijk aan bij de belangstelling en bij de mogelijkheden van alle leerlingen in die leeftijd. Ook leesstof voor intercultureel onderwijs is aanwezig (zoals het mondelinge verhaal in verschillende culturen, fragmenten over kinderen 'tussen twee werelden', fragmenten over discriminatie en racisme).

Leesplezier is geen doelstelling, omdat dit niet af te dwingen is, maar de opdrachten en de fragmenten zijn wel zo gekozen dat de leerlingen er met plezier aan kunnen werken. Er wordt geprobeerd de leerlingen enthousiast te maken voor fictie, mede door aan te sluiten bij hun eigen lees-, luister- en kijkervaringen. Die worden serieus genomen. Praten over fictie is een belangrijke activiteit in dit boek: lekker lezen en er samen over praten keert in elk hoofdstuk terug.

Verder is leren door doen een belangrijk principe. Er is in de lessen gestreefd naar een zorgvuldig evenwicht tussen tekstbelevings- en tekstverwerkingsactiviteiten, tussen tekstgerichte en leerlinggerichte activiteiten, tussen enerzijds plezier hebben en houden in lezen en anderzijds begrijpen hoe fictie in elkaar zit door het wegnemen van leesbelemmeringen.

Daarnaast is er rekening gehouden met de grote verschillen tussen leerlingen. In het leerlingenboek zijn moeilijker opdrachten met een * aangegeven. Bovendien worden in het docentenboek nog aparte opdrachten gegeven voor VBO- en VWO-leerlingen, de groepen die het verst van de gemiddelde leerling afliggen.

Deze uitgangspunten en doelstellingen gelden voor het complete materiaal. De lessenreeks die hier afgedrukt is, kan slechts een beperkte indruk geven. Niet alle uitgangspunten en doelstellingen zijn direct aanwijsbaar, maar de essentie van de aanpak zal duidelijk zijn.

In de hier gepresenteerde lessenreeks komen de leerlingen in aanraking met diverse vormen van fictie (poëzie, strips en proza), terwijl er een verband gelegd wordt met hun kijkervaringen (televisieprogramma's en films). De

leerstof van deze reeks gaat over het verschil tussen fictie en non-fictie, tussen realistisch en niet-realistisch en over de rol van de werkelijkheid bij fictie. Inzicht in deze zaken kan bestaande leesbelemmeringen wegnemen: dat wordt vooral helder in de discussie- en reflectiefase, waarin de leerlingen hun mening over het kennismaken van fictie en non-fictie naar voren kunnen brengen.

De opbouw van de lessenreeksen

Elk van de achttien lessenreeksen heeft dezelfde, vaste opbouw in vier onderdelen. Door middel van opdrachten worden de leerlingen door de stof gestuurd, waardoor ze veel bezig zijn met het ontwikkelen van vaardigheden.

Onderdeel A functioneert als instap. Hier staat het zelfontdekkend leren centraal. De nadruk ligt op tekstbeleving. Er is uitgegaan van de ervaring van de leerlingen als gewone lezers. Het grootste deel van de vragen zijn van het tekstervarende, leerlinggerichte type.

In onderdeel B worden de ontdekkingen bij A vastgelegd in een stukje theorie.

In onderdeel C wordt nagegaan of de theorie begrepen is en toegepast kan worden bij een ander fragment. Hier ligt de nadruk op de tekstverwerking, maar het ervaringslezen blijft een wezenlijk onderdeel. Deel C is meer vaardigheidsgericht.

Onderdeel D bevat een serie bredere verwerkingsopdrachten, altijd verdeeld in besprek-, keuze- en groepsopdrachten. Dit onderdeel probeert aan de sluiten bij te drie algemene uitgangspunten van de basisvorming: toepassing, vaardigheden en samenhang. De leerlingen passen dat wat zij geleerd hebben in praktisch en nieuwe situaties toe, waarin zij moeten samenwerken om een resultaat te bereiken. Het gaat daarbij om vaardigheden en niet om het reproduceren van kennis. De activiteiten worden steeds gecombineerd met vaardigheden uit andere onderdelen van het vak, zoals creatief en zakelijk schrijven, toneelspelen, informatie opzoeken, resultaten presenteren en eigen onderzoek verrichten.

De openingsopdracht van onderdeel D, praten over je ervaringen, probeert de nieuwe stof te verankeren in bestaande leeservaringen en nodigt uit tot gezamenlijke reflectie. De keuzeopdrachten geven de leerlingen ruimte hun

eigen voorkeuren en belangstelling te volgen, terwijl ze toch met de stof bezig zijn. In de groepsopdrachten gaat het nadrukkelijk om complexere activiteiten die gezamenlijk in de klas nabesproken worden. De resultaten van elke groep worden bekeken, beluisterd en becommentarieerd.

Elke lessenreeks eindigt met een leeslijstje. Het helpt leerlingen die nader willen kennismaken met dit soort boeken een beetje op

weg. In het docentenboek staat een uitgebreidere leeslijst, verder tips, samenvattingen, verwijzingen, achtergrondinformatie over de jeugdboeken en de schrijvers die aan de orde komen, extra opdrachten voor zwakkere en voor zeer vlotte lezers.

Afhankelijk van de wijze waarop de verwerkingsopdrachten aangepakt worden, kost deze lessenreeks drie tot vijf lesuren.

Een voorbeeld van een lessenreeks:

A Instap

Lees de volgende fragmenten en beantwoord daarna de vragen die eronder staan.

Fragment 1

Twee Amerikaanse zusjes, van drie en vijf jaar oud, zijn vorige week door hun veertienjarige babysitter in de wasdroger gestopt, omdat ze niet wilden gehoorzamen. De vijfjarige Toshina Jack liep brandwonden en kneuzingen op. Wat voor verwondingen haar driejarige zusje Ashley had, is onbekend. De meisjes mochten na een verblijf van twee dagen in het ziekenhuis terug naar huis.

Fragment 2

Iedereen heeft wel eens gehoord van kindermishandeling. Maar veel kinderen weten eigenlijk niet precies wat het is. Ze weten wel dat het iets heel naars is. Maar niemand wil erover praten. Wanneer je er naar vraagt, wordt er gauw op een ander onderwerp overgegaan.

Andere kinderen weten maar al te goed wat mishandeling is. Omdat ze zelf mishandeld worden. Misschien kennen ze het woord niet. Maar ze weten wel wat het is om dagelijks geslagen of geschopt te worden. Om iedere keer opnieuw afgesnauwd te worden zonder reden. Of wanneer je het helemaal niet verwacht heel erg pijn gedaan te worden. Altijd doodsbang zijn dat het plotseling weer zal gebeuren.

Fragment 3

Fragment 4

Hier volgt een fragment uit het eerste hoofdstuk van *Blauwe plekken* van Anke de Vries.

Fragment 5

Het Bureau Vertrouwensartsen is er speciaal voor kinderen die mishandeld worden. Je kun hier naartoe bellen, zonder dat je je naam hoeft te noemen.

Amsterdam 020 - 649091; Rotterdam 010 - 4128110; Utrecht 030 - 516098

Fragment 6

De beuk erin, erbovenop gelijk
een dreun voor zijn hersens
en verder geen gezeik.

Ja met die jongen van mij
gaat er weleens iets mis
dus ik meteen erbij
als er weer eens wat is.
(...)

Karel Eykman

Fragment 7

Wat een ramp, morgen gymnastiek. Hoe moet dat nou met die blauwe plekken? Ze zullen ze zien bij het omkleden en er weer over beginnen. Ik kan toch niet blijven zeggen dat ik van de trap ben gevallen? Dan maar spijbelen? En als dat uitkomt? Wie weet wat er dan gebeurt...

Opdracht 1

- 1 Wat hebben de fragmenten met elkaar te maken?
- 2 Welke verschillen kun je aanwijzen?
- 3 Maak twee kolommen. Zet boven de ene kolom 'verzonnen – fantasie' en boven de andere 'echt – werkelijkheid'. In welke kolommen plaats je de verschillende fragmenten? Leg je keuze uit.
- 4 Bij de fragmenten staan de volgende tekstsoorten: verhaal, krantebericht, dagboek, gedicht en foldertekst. Zet de nummers van de fragmenten bij de juiste tekstsoort.
- 5* Werken de 'echte' fragmenten op dezelfde manier op je gevoel als de 'verzonnen' fragmenten of is er een duidelijk verschil? Leg uit.
- 6* Denk je dat de schrijvers van de 'echte' fragmenten een andere bedoeling met hun teksten hebben dan de schrijvers van de 'verzonnen' fragmenten? Leg uit.
- 7 Hebben de 'verzonnen' fragmenten helemaal niets met de werkelijkheid te maken? Leg uit.
- 8 Je hebt op de basisschool vast wel eens een verhaal geschreven waarin je iets verteld hebt, wat je zelf hebt meegemaakt.
 - a Heb je toen dingen uit de werkelijkheid veranderd om het verhaal spannender of interessanter te maken?
 - b Denk je dat schrijvers dat vaak doen?
 - c Denk je dat schrijvers meestal verhalen bedenken over dingen die ze zelf hebben meegemaakt? Leg uit.

B Theorie

Echt en verzonnen

Je kunt alles wat geschreven of in strips getekend is en op film-en televisiebeelden te zien is, verdelen in twee soorten.

De ene soort gaat over *werkelijke, echte* dingen. Bijvoorbeeld kranteberichten, reisgidsen, aardrijkskunde-, geschiedenis- of kookboeken. In deze soort teksten wil de schrijver je *informatie geven* of *iets leren*.

De andere soort beschrijft een *verzonnen fantasiewereld*: dit noemen we *fictie*. Bijvoorbeeld: verhalen, strips, gedichten. Schrijvers van deze teksten willen je vooral *vermaken*.

Hoewel fictie altijd verzonnen is, lijkt de wereld in die verhalen en films vaak op de werkelijkheid. Dan zijn ze *realistisch*. De gebeurtenissen zouden echt gebeurd kunnen zijn: net echt, maar toch verzonnen.

Schrijvers en filmmakers gebruiken soms stukjes uit de werkelijkheid bij het maken van hun boeken en (televisie)films om het echter te laten lijken. Maar ze veranderen de echte gebeurtenissen, laten wat weg of voegen er dingen aan toe om het boek of de film mooier, spannender, interessanter of duidelijker te maken. Het eindresultaat wijkt meestal flink af van de werkelijkheid: het is fictie geworden. Dat kun je goed zien aan fragment 4, afkomstig uit *Blauwe plekken* van Anke de Vries. Haar uitgangspunt was een stukje werkelijkheid: een krantebericht. Daarna heeft ze veel over kindermishandeling gelezen. Van die informatie heeft ze gebruikt gemaakt bij het bedenken van het verhaal. Maar het uiteindelijke boek over Judith is helemaal fictie.

Sommige schrijvers gebruiken meer stukjes uit de werkelijkheid dan andere. Op dat punt zijn de verschillen tussen schrijvers groot. Zo gaan de boeken van Gijs Wanders voor een groot deel over wat hij zelf heeft meegemaakt tijdens reizen in Midden-Amerika. Daartegenover staan schrijvers als Paul Biegel of Roald Dahl. In hun boeken speelt de fantasie een veel grotere rol.

Er bestaat ook veel fictie waarin de wereld van het verhaal *niet* lijkt op de onze. Dat zie je bijvoorbeeld in sprookjes- of toekomstverhalen. Zulke verhalen noemen we *niet-realistisch*.

C Toepassing van de theorie

Bekijk en lees de volgende stripfragmenten. Beantwoord daarna de vragen die eronder staan.

Fragment 8

Fragment 9

Opdracht 2

- 1a Ken je deze striphelden? Wat vind je van de strips waarin zij voorkomen?
- b Welke andere strips lees je graag?
- 2 Lees je graag strips of houd je meer van leesboeken? Waarom?
- 3 Welke stripfragmenten zijn fictie?
- 4 Welke stripfragmenten zijn realistisch?
- 5* Hebben de makers van deze fragmenten dezelfde bedoelingen? Leg uit.
- 6* Denk je dat het eerste en tweede stripfragment een goed beeld geven van die tijd uit de geschiedenis? Leg uit.

Lees het volgende fragment uit *Nikolaj* van Ellen Tijsinger. (Slechts een deel van het fragment kunnen wij hier afdrukken. Red.)

Waarom, mámotsjka?

Als Nikolaj beneden komt, zie hij dat mámotsjka snel gaat zitten. Ze heeft een glas in haar hand. Nadja kijkt hem veelbetekenend aan. Hij geeft zijn moeder het vest. Ze trekt het aan.

'Jullie moeten geen drama maken van één glaasje,' moppert ze, 'dat is onzin.'

Nikolaj gaat aan tafel zitten. Wat moet hij zeggen? Moet hij zeggen dat ze een alcoholiste is? Dat zal ze ontkennen en vermoedelijk wordt ze nog woedend ook. Moet hij zeggen dat hij genoeg krijgt van al die huishoudelijke karweitjes? Dan zal ze haar schouders ophalen. Zoveel is er toch niet te doen in een gezin dat bestaat uit drie personen en een hond?

'Waarom drink je eigenlijk, mámotsjka?', is het eerste dat hem te binnen schiet.

'Omdat ze het lekker vindt!', roept Nadja, 'en dat snap ik niet. Ik heb eens één slokje genomen en het prikt zo in je keel dat je er bijna van stikt.'

Nikolaj maakt een afwerend gebaar naar zijn zusje. Ze stapelt met veel lawaai de boterhambordjes op en brengt ze naar de keuken. Daarna gaat ze in een hoekje op de grond zitten, dicht tegen Boris aan. Ze stopt haar duim in haar mond en luistert naar mámotsjka en Nikolaj.

‘Waarom, mámotsjka?’ herhaalt Nikolaj zacht.

Mámotsjka doet alsof ze hem niet begrijpt. Haar handen trillen minder. Nikolaj kijkt naar de fles die op tafel staat. Gisteravond heeft hij een streepje op het etiket gezet zodat hij in de gaten kan houden hoeveel ze drinkt. De wodka staat al drie centimeter onder het streepje. Zelfs als ze ziek is, drinkt ze. Waarom probeert hij met haar te praten? Het is toch zinloos. Ze luistert niet of slechts half. Soms belooft ze beterschap, maar die belofte breekt ze even makkelijk als ze hem geeft.

Opdracht 3

- 1 Is deze tekst fictie? Leg uit.
- 2 Wat vind je van dit verhaal? Kies uit de volgende woorden en leg je keuze uit: spannend, onwaarschijnlijk, saai, griezelig, onbegrijpelijk, zielig, droevig, lachwekkend, te kort, te lang, gevoelig.
- 3 Heeft dit verhaal je aan het denken gezet? Leg uit.
- 4* Vind je het begrijpelijk dat Nikolaj zich schuldig voelt?
- 5 Zou je het hele boek willen lezen? Waarom (niet)?
- 6 Vind je dat de gebeurtenissen in dit verhaal echt gebeurd zouden kunnen zijn? Waarom (niet)?
- 7 Heeft dit verhaal iets te maken met de fragmenten aan het begin van deze les? Leg uit.

D Creatieve verwerkingsopdrachten

Opdracht 4 Praten over je ervaringen

- 1a In welke situaties lees je ‘echte’ teksten en wanneer ‘verzonnen’ teksten?
- b Welke soort lees je het meest en het liefst?
- 2 Kun je televisieprogramma’s ook indelen in ‘echt’ en ‘verzonnen’? Leg uit en gebruik daarbij voorbeelden.
- 3* In deze les komen de namen van enkele jeugdboekenschrijvers voor. Van wie heb je wel eens een boek gelezen? Vertel erover.

Opdracht 5 Keuze-opdrachten bij de fragmenten

Kies één van de volgende opdrachten.

- 1 Hoe loopt ‘Waarom, mámotsjka?’ af? Schrijf een vervolg.
- 2 Maak een tekening bij fragment 4 (dat komt uit *Blauwe plekken* van Anke de Vries).
- 3 Schrijf op wat Nikolaj die avond in zijn dagboek noteert.
- 4 Bedenk en teken een vervolg op één van de stripfragmenten.
- 5 Maak een poster tegen kindermishandeling.
- 6* Schrijf een gedicht over kindermishandeling.

Opdracht 6 Groepsopdrachten

De klas wordt verdeeld in groepen. Elke groep kiest één van de volgende opdrachten.

- 1 Elk groepslid leest het eerste hoofdstuk uit *Blauwe plekken* van Anke de Vries. Daarna schrijft iedereen voor zichzelf op wat Judith die avond in haar dagboek schrijft. Plak een kopie van het hoofdstuk en jullie dagboekbladzijden op een groot vel papier.
- 2 Elk groepslid leest het eerste hoofdstuk van *Nikolaj* van Ellen Tijsinger. Daarna zoeken jullie in de bibliotheek besprekingen op van dit boek: kijk in de knipselmap over Ellen Tijsinger.

Vervolgens schrijft ieder groepslid voor zichzelf een reclametekst voor dit boek. Je geeft daarin informatie, je prijst dit boek aan en je maakt daarbij ook gebruik van uitspraken uit de besprekingen.

- 3 Elk groepslid kiest zijn/haar favoriete fictieboek of strip. Bovenaan schrijf je de titel en de schrijver/schrijfster. Daaronder een korte samenvatting van de inhoud, tenslotte een stukje met je mening. Illustreer je tekst met foto's van de omslag en van de schrijver. Je kiest een mooi fragment uit het boek en kopieert dit.
- 4* Maak van het verhaal 'Waarom, mámotsjka?' een hoorspel. Eerst schrijven jullie gezamenlijk de tekst, daarna spelen jullie het een keer op proef. Tenslotte neem je het op.
- 5* Zoek in de bibliotheek de knipselmap over kindermishandeling op. Elk groepslid schrijft met behulp van de informatie in die map een informatieve tekst over kindermishandeling. Kies verschillende onderwerpen, zoals: waarom, door wie, vormen van mishandeling, wat kun je doen, hoe kunnen anderen helpen?

Leeslijst

Hier volgt een lijstje met boeken van Anke de Vries en Ellen Tijsinger.

Literatuur

- Boer, M. de e.a., 'Fictie in de basisvorming, een leerplan' in: *Tsjip. Tijdschrift voor literaire vorming*, december 1993.
- Bonset, H. e.a., *Nederlands in de basisvorming. Een praktische didactiek*. Muiderberg, Coutinho, 1992.
- Geljon, C. e.a., 'Wat doen we met de reacties van de leerlingen op literatuur? Een waaier van ideeën' in: *Levende Talen*, 1989, nr. 446.
- Hawinkels, K., 'Leerplan jeugdliteratuur in de basisvorming. Een voorstel' in: *Leesgoed*, jrg. 18, nr. 5, oktober 1991.
- Kraaijeveld, R., *Net echt en toch verzonnen*. Zutphen, Thieme (te verschijnen).
- Moor, WAM. de, 'Bedreigd domein of de vrees voor verfröbeling. Recente internationale ontwikkelingen in het literatuuronderwijs' in: *Levende Talen*, 1991, nr. 458.
- Vos, J., *Jeugdliteratuur: didactiek en methodiek*. Leiden 1988.